

Martina Podboj

MANIPULACIJA U POLITIČKOM DISKURSU – KRITIČKI PRISTUP

Umjesto uvoda

Druga polovina prošlog stoljeća bila je vrlo burna, kako za društvo i znanost uopće, tako i za lingvistiku. Napušta se strogo formalna odijeljenost znanstvenih disciplina, na scenu stupa interdisciplinarnost i funkcionalizam. U lingvistici dolazi do „određenog“ zasićenja formalizmom generativne gramatike i do značajnog zaokreta – umjesto idealiziranih gramatičkih jedinica, počinje se opisivati jezik onakav kakvog se sreće na ulicama, učionicama, političkim govornicama i liječničkim ordinacijama – fokus je na komunikacijskoj ulozi jezika. Značajan tome bio je doprinos pragmatike¹, koja proučava značenje u interakciji i opisuje kako jezikom *činimo stvari*² te kakvo značenje jezični iskazi mogu imati u različitim stvarnim situacijama. Rađa se ubrzo i analiza diskursa³ – prelazi se na nadrečeničnu razinu jezika, opisuju se zakonitosti stvaranja pisanog i govorenog teksta. Osamdesetih pod značajnim utjecajem Michela Foucaulta, Frankfurtske škole⁴ i sistemičke funkcio-

¹ prije svega kroz radove J. L. Austina (*How To Do Things With Words*, 1962), Johna Searlea (*Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, 1969), H.P. Gricea, Geoffreya Leecha (*Principles of Pragmatics*, 1983) te P. Brown i S. Lewin-sona (*Politeness: Some Universals in Language Usage*, 1987)

² ovo je parafraza naslova Austinova djela *How To Do Things With Words*

³ četiri temeljna djela za teoriju analize diskursa su radovi Michaela Coultharda (*An Introduction to Discourse Analysis*, 1977), Beaugrandea i Dresslera (*Introduction to Text Linguistics*, 1981), Browna i Yulea (*Discourse Analysis*, 1983) te Michaela Stubbsa (*Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*, 1983)

⁴ interdisciplinarna društvena teorija 20-ih i 30-ih okupljena oko njemačkog filozofa Maxa Horkheimera. Na lingviste je velik utjecaj izvršio filozof i teoretičar Jürgen Habermas. Za njega jezik ima ogromnu moć jer je ideološki i može služiti kao medij opresije i društvene kontrole; jezik služi tome kako bi legitimizirao odnose društvene moći.

nalne lingvistike Michaela Hallidaya, nastaje i kritička analiza diskursa. Ona ne samo da opisuje ostvareni jezik u kontekstu, nego promatra jezik kao ljudsku djelatnost u dijalektičkom odnosu s društvom i društvenim procesima te ukazuje na skrivene i očite odnose dominacije, moći i kontrole, koji, manifestirani u jeziku, (re)produciraju nejednakost i diskriminaciju.

Zašto na samom početku ta dijakronijska digresija? Smatram da jezik moramo promatrati prvenstveno kao vid društvenog djelovanja i uzeti u obzir da osim komunikacijske funkcije može imati i brojne druge, a jedna od njih je, vidjet ćemo, manipulacijska. Riječi i rečenice koje ljudi izgovaraju ili pišu nisu samo skupina gramatičkih ili sintaktičkih kategorija, nego oruđe koje oblikuje živote ljudi. Stoga smatram da pri jezičnom opisu treba zauzeti progresivan i kritički stav, crpeći iz različitih lingvističkih poddisciplina, ali i ostalih znanosti, znanje, iskustvo i metodološki aparat. Cilj ovoga rada je u kratkim crtama ponuditi mogući način analize jezične manipulacije u političkom diskursu na temeljima pragmatike, analize diskursa i ponajviše kritičke analize diskursa.

Diskurs

Ova tema već na samom početku ima zapravo jednu veliku poteškoću, a to je zahtjevno, ponekad nemoguće definiranje ključnih termina iz samog naslova. Radi se o konceptima čije se značenje često podrazumijeva ili uzima zdravo za gotovo, a itekako su kompleksni. To je pogotovo slučaj s terminom *diskurs* i zapravo bi se cjelokupne discipline kojima je to središnji koncept (sociologija, antropologija, kognitivna psihologija, konverzijska analiza, analiza diskursa, kritička analiza diskursa, književna teorija, rodne, ženske i queer studije itd.) mogle baviti njegovim definiranjem i implikacijama. Definicija i primjena tog termina mijenjala se i širila kroz nekoliko desetljeća, ali globalno, diskurs predstavlja apstraktnu, semiotičku kategoriju koja obuhvaća semiotičke elemente društvenog života⁵ i u tom ga smislu proučavaju nelingvističke discipline. Radi ograničenog prostora, ovdje ću apsolutno pojednostaviti ono što za lingvistiku diskurs znači. U najgrubljim crtama, za lingvistiku je diskurs prvenstveno jezična dimenzija predstavljanja različitih aspekata društvenog života (Fairclough, 1995) i nužno je istaknuti tri njezine karakteristike

- 1) Prije svega, radi se o proučavanju i opisivanju jezika na *nadrečeničnoj razini*. U odnosu na pristupe jeziku koji su joj prethodili, analiza diskursa, a kasnije kritička analiza diskursa, učinile su odmak od proučavanja gramatičkih struktura na izoliranim, idealiziranim i izmišljenim rečenicama i jedinicama manjima od rečenice i počele

⁵ više o tome u Foucault (1981) *Orders of Discourse*

proučavati zakonitosti povezanih većih dijelova jezika, pisanog ili govorenog.

- 2) Kada govorimo o diskursu, mislimo na *ostvareni* jezik, na konkretne primjere jezične uporabe. Ova dimenzija obuhvaća interakcijsku i komunikacijsku razinu jezika, proučavaju se dakle govori, intervjui, razgovori, članci, paragrafi, ulomci itd. jer u njima postoji interakcija između govornika/autora i sugovornika/čitatelja.
- 3) Za diskurs je važno da je to jezik ostvaren u određenom *kontekstu*. Ovisno o kontekstu, drugačije ćemo se izražavati i služiti jezikom, stoga tu dimenziju jezične uporabe valja itekako dobro opisati prilikom jezične analize.

Bilo koji označitelj i sve što ima značenje može se smatrati dijelom diskursa. To znači da diskursi nisu tek lanci rečenica, nego da čine niz iskaza koji imaju značenje, snagu i utjecaj u društvenom kontekstu (Mills, 1997).⁶ Nadalje, pojam *politički diskurs* nudi najmanje dvije mogućnosti tumačenja. Prva se odnosi na diskurs koji je sam po sebi politički, dakle, jezični ostvaraj o kakvoj političkoj temi, kakav govor političara ili pak politička debata. Druga mogućnost podrazumijeva analizu političkog diskursa samo kao vrste diskursa, bez eksplicitne reference na politički sadržaj ili kontekst (Wilson, 2003: 398). Ovdje ćemo se usredotočiti na analiziranje diskursa koji se odnosi na političare, političke institucije, vlade te političke pristalice koji djeluju u političkom okruženju kako bi postigli određene političke ciljeve. Ili jednostavno, nadovezujući se na poimanje politike kao skupa djelatnosti kojima se političari bave – politički je diskurs jednostavno diskurs političara. U kritičkoj analizi diskursa prevladava mišljenje da je zapravo sav diskurs politički jer ga se može promatrati iz politički imanentnih perspektiva kao što su *moć, konflikt, kontrola* ili *dominacija*. No, treba biti oprezan i ne treba pretjerano pojednostaviti koncept političkog diskursa. Ne trebamo se zavaravati mišlju da možemo ponuditi objektivnu analizu bilo čega u humanističkim znanostima, niti nam je to cilj ukoliko se želimo baviti kritičkom analizom nečega kao što je manipulacija, ali dobro je biti svjestan opasnosti prevelike pristranosti prilikom proučavanja političkog jezika.

Manipulacija

Teun van Dijk (2006) nudi ovakvu trodimenzionalnu definiciju manipulacije: u kontekstu društva, manipulaciju možemo definirati kao neopravdanu i nevaljanu dominaciju koja potvrđuje društvenu nejednakost, spoznajno ma-

⁶ Dalje o toj problematici diskursa vidjeti u Sara Mills (1997) *Discourse*, Jaworski i Coupland (1999) *The Discourse Reader*, Blommaert (2005) *Discourse. Key Topics in Sociolinguistics*.

nipulacija kao kontrola uma znači uplitanje u procese razumijevanja, oblikovanje pristranih mentalnih modela i društvenih reprezentacija kao što su znanja i ideologije⁷, a diskurzivno manipulacija uključuje uobičajene oblike i formate ideološkog diskursa, kao što su naglašavanje *naših dobrih strana* i isticanje *njihovih loših strana*. Manipulacija je dakle komunikacijski i namjeran čin u kojem onaj koji manipulira iskazuje kontrolu nad drugim ljudima, najčešće protiv njihove volje ili njihovih interesa. Iako to ne možemo empirijski dokazati, manipulacija je nevaljana u demokratskom društvu, budući da (re)producira ili može dovesti do reproduciranja nejednakosti (van Dijk, 2006: 361). No cilj manipulacije, osobito u političkom diskursu, problematičniji je nego manipulacija sama, zato što političari mogu sakriti ono negativno pomoću specifičnih jezičnih formulacija, tako da običan čovjek teže uočava ili uopće ne vidi strahote koje se pred njim nalaze (Wilson 2003: 400). Također je važno istaknuti razliku između uvjeravanja ili persuazije i manipulacije. Iako je granica ponekad mutna, možemo ih razlikovati prema kriteriju položaja primatelja poruke – u slučaju persuazije, sugovornici su slobodni vjerovati ili djelovati kako žele, dok se u slučaju manipulacije primateljima poruke pripisuje pasivnija uloga: kažemo za njih da su *žrtve manipulacije*. Iako ih je ponekad teško razdvojiti, (nelegitimna) manipulacija i (legitimna) persuazija uvijek ovise o kontekstu: neki primatelji poruke mogu biti izmanipulirani nekom porukom, dok neki drugi ne. Također, isti primatelji mogu biti manje ili više podložni manipulaciji u različitim okolnostima, raspoloženju i sl. Van Dijk (2006: 373) navodi najčešće mehanizme jezične manipulacije te dodaje kako se oni mogu pojaviti na više razina diskursa (semantičkoj, pragmatičkoj, kontekstualnoj itd.)⁸:

- opće interakcijske strategije: pozitivno predstavljanje sebe, negativno predstavljanje drugih
- „makro govorni činovi“ koji impliciraju *naše* dobre poteze i *njihove* loše poteze (npr. optužbe, obrane, napadanja...)
- semantičke makrostrukture: odabir teme – (ne)naglašavanje negativnih/pozitivnih činjenica o *nama/njima*
- lokalni govorni činovi koji podupiru globalne (npr. izjave koje dokažu optužbe)
- lokalna značenja: *naši/njihovi* pozitivni/negativni potezi: dati što više/što manje detalja, biti općenit/detaljan, biti nejasan/precizan, biti eksplicitan/implicitan itd.
- rječnik: odabrati pozitivne riječi za *nas*, a negativne riječi za *njih*

⁷ Pogledati sjajnu interdisciplinarnu studiju Teuna van Dijka prevedenu na hrvatski: *Ideologija. Multidisciplinarni pristup* (2006, Golden marketing i Tehnička knjiga)

⁸ Manipulacija kako smo ju ovdje definirali ipak se ne odvija samo na razini jezika, nego uključuje i ostale neverbalne karakteristike, npr. slike, zvukove, geste, izraze lica itd.

- sintaksa: aktiv nasuprot pasivu, nominalizacije: (ne)naglašavanje *naših/njihovih* pozitivnih/negativnih djela, izbjegavanje odgovornosti
- retoričke figure: hiperbola nasuprot eufemizmu za pozitivna/negativna značenja, metonimije i metafore koje naglašavaju *naše/njihove* pozitivne/negativne osobine
- zvukovi i vizualni podražaji: naglašavanje (glasnije ili izražajnije u govoru, veća ili podebljana slova u tekstu) pozitivnih/negativnih značenja, raspored (ono što dolazi prvo, posljednje: na vrhu, na dnu teksta itd.) pozitivnih i negativnih značenja.

S obzirom da je manipulacija zaista otvorena osobina političkog jezika, naš je zadatak ovdje vidjeti kako se ona, odnosno, kojim lingvističkim intervencijama ili mehanizmima, događa, te pokušati objasniti kakve dalekosežnije učinke ima.

Kako pristupiti proučavanju jezične manipulacije?

Kako bi se ovaj fenomen istražio i opisao neizbježno je u jezični opis uključiti komponentu značenja i konteksta, a to je moguće jedino kroz funkcionalne lingvističke pristupe. Pragmatika i proučavanje značenja u kontekstu bili su velik korak za lingvistiku, međutim, iako pragmatika opisuje značenje u interakciji, taj se opis zadržava na govornikovoju perspektivi i interpretaciji govornog iskaza, što samo objašnjava što se događa u glavi pojedinca, a zanemaruje društvenu i suučesničku dimenziju stvaranja značenja (Cameron, 2001). Norman Fairclough kao najveću manu pragmalingvistike ističe njezin individualizam; jezično se djelovanje smatra automatskim i potpuno pripisanim pojedincu te se često smatra da pojedinac primjenjuje određene „strategije“ kako bi ostvario svoje namjere, što daje krivu pretpostavku da su konvencionalizirani načini govorenja ili pisanja svaki put iznova smišljeni za svaku pojedinu priliku. Nadalje, kooperativna komunikacija smatra se prototipnom društvene interakcije, umjesto da ju se smatra jednim od vidova interakcije. Čini se, dakle, da pragmatika opisuje diskurs kakav bi trebao biti u nekom idealiziranom, boljem svijetu, a ne onakvim kakav doista jest. Također, često je ograničena na opis jednog izmišljenog jezičnog iskaza, umjesto stvarnog, većeg diskursa, a koncept govornih činova vrlo je teško primjenjiv na analizu stvarnog diskursa (Fairclough, 1989).

Metode analize diskursa mogu puno pomoći pri analiziranju manipulacije u političkom diskursu, međutim iako se usmjerava na jezik u uporabi, analizu diskursa ne zanima kako društvene strukture i diskurs međudjeluju, odnosno, ne bavi se odnosima moći koji se reproduciraju kroz jezik. Najveća joj je mana nedostatak društvene orijentacije i to što ne smješta diskurs u procese društvene borbe i promjene (Mills, 1997: 141). Dakle, analiza diskursa objašnjava *kako* diskurs funkcionira, a kritička analiza diskursa objaš-

njava *zašto*.

Prema Faircloughu (1989), kako bi jezična analiza bila kritička, ona mora imati tri razine: deskriptivnu – onu koja se zadržava na formalnim osobinama teksta, interpretativnu – onu koja objašnjava odnose između teksta i interakcije te eksplikativnu – onu koja objašnjava odnose između interakcije i društvenog konteksta. Bez daljnje interpretacije i objašnjenja puko uočavanje i pobranje jezičnih manipulativnih strategija unutar nekog diskursa naprosto nema smisla. Koji je dakle cilj kritičke analize jezika? Prvi korak je otkriti i demistificirati određene (negativne) društvene procese, zatim učiniti eksplicitnima i transparentnima mehanizme manipulacije, diskriminacije, demagogije i propagande. Drugi korak je prikupiti i analizirati što veću količinu podataka i primjera te pokušati objasniti kako je to stvarnost konstruirana i zašto se određeni procesi uopće događaju, što podrazumijeva interdisciplinarno istraživanje. Treći je korak praktično i političko djelovanje, ako je ono moguće, kako bi se negativne prakse uklonile ili promijenile (Wodak, 1989: xiv).

Zašto, dakle ograničenost samo na pragmatiku ili analizu diskursa nije dovoljna pri analizi manipulacije u političkom diskursu i zašto treba posegnuti za interdisciplinarnim pristupom kakav je kritička analiza diskursa? Politički diskurs, a osobito ako se kroz njega manipulira, a stvarnost iskrivljuje, odnosno predstavlja na jedan način koji nekome šteti, ima dalekosežne posljedice na živote ljudi. Zato cilj jedne takve jezične analize mora biti podizanje svijesti i razotkrivanje te manipulacije pa deskriptivan pristup poput analize diskursa ili pragmatike naprosto nije dovoljan.

U nekoliko narednih ulomaka donosim primjere manipulacije u političkom diskursu. Neki su obrađeni metodama kritičke analize diskursa, neki tek deskriptivno. Zbog ograničenosti prostora ne možemo provesti sve gore navedene korake razotkrivanja manipulacije, ali možemo ih započeti i otvoriti nova pitanja i moguće prijedloge i smjernice.

Oporba ne radi dobro svoj posao. Oporba nije dobra.

Političari mogu posegnuti za mnogim strategijama manipulacije i to na svim lingvističkim razinama. Čak i fonetska razina može biti iskorištena u političke svrhe, a klasičan je primjer toga Margaret Thatcher, koja je prilagodila svoj izgovor i boju glasa na osobit način kako bi se učinila simpatičnijom i prihvatljivijom biračima. Wilson (2003: 410), opisujući britanske političke prilike, navodi kako tamošnji političari često namjerno poprimaju fonetske osobine pojedinih dijalekata kako bi zvučali više katolički, irski, republikanski s jedne strane, ili pak više protestantski, britanski, unionistički s druge. Nama je zasigurno poznatiji i bliži slučaj zagrebačkog gradonačelnika Milana Bandića i njegovo forsiranje kajkavštine i zagrebačkog idiolekta.

Kada je riječ o manipuliranju putem leksika, opće je poznat napuhan jezik i isprazne fraze kojima političari puno govore, ali ništa ne kažu. Primjerice, upit novinara Aleksandra Stankovića saborskoj zastupnici Marijani Petir *Je li Hrvatska visoko ili nisko zadužena zemlja?* i njezin odgovor *Hrvatska je zadužena u onim okvirima u kojima to može podnijeti*. Ili sličan komentar o zaduživanju njezinog stranačkog predsjednika i potpredsjednika Hrvatskog sabora Josipa Frišića, *Potrebno je sačuvati postojeći nivo standarda jer nema države koja dio života ne realizira kroz sustav zaduživanja*.

Od prazne priče i izbjegavanja odgovora na pitanje o zaduženosti Republike Hrvatske daleko je opasnija manipulacija u govoru o nuklearnom oružju pa postoji i naziv *nukespeak*, riječ stvorena tako da podsjeća na Orwellov novogovor ili *Newspeak* iz 1984. U biti, radi se o rječniku nuklearnog oružja u kojem postoji snažna tendencija da se namjerno prikriju negativne konotacije, stoga možemo naići na eufemizme kao *strateško nuklearno oružje* [*strategic nuclear weapon*] za veliku nuklearnu bombu ogromne razorne moći, *taktičko nuklearno oružje* [*tactical nuclear weapon*] za manje nuklearno oružje ogromne razorne moći ili *poboljšano radijacijsko oružje* [*enhanced radiation weapon*] za neutronsku bombu koja uništava ljude, a ne građevine, ili pak *demografsko ciljanje* [*demographic targeting*] za ubijanje civila (Wilson, 2001). Očito je kako varljiv i manipulativan takav jezik može biti, budući da skriva užasne osobine nuklearnog oružja. Problematično je i to što ako niste upoznati s temom, ne možete niti približno pogoditi značenje ovakvih fraza, što u svakom slučaju možemo kvalificirati kao školski primjer manipulacije.

Diskurs poznatog nigerijskog diktatora, bivšeg predsjednika Oluseguna Obasanja često se navodi kao primjer manipulativnog političkog diskursa. Jedna studija, koja je analizirala kako Obasanjo koristi deiktičke izraze, pokazala je da u slučajevima kada Obasanjo želi naglasiti pozitivne osobine sebe kao predsjednika, koristi središnji deiktički oblik *ja*. S druge strane, kada se želi distancirati od negativnih postupaka, koristi oblik *mi* i na taj način sebe udaljuje od odgovornosti (Adetunji, 2006). Dakle, političari se mogu dovesti u vezu ili udaljiti od svojih postupaka, postupaka svojih suradnika ili političke stranke i to jednostavnim odabirom deiktičkih izraza. No to je još i bezazlen primjer! Koliko dalekosežne posljedice jedan manipulativan diskurs može imati, pokazuje istraživanje Marietu Tenuche (2009). Ono je pokazalo kako je makijavelistički, ekstremno manipulativan politički diskurs Oluseguna Obasanja doslovno uzrokovao "monumentalnu prevaru te istinsku izbornu krađu" na nigerijskim općim izborima 2007. godine. Prema Tenuche, postoji snažna uzročno-posljedična veza između političkog jezika koji artikulira određeni politički akter te njegova ponašanja u politici. Drugim riječima, Obasanjova retorika je agresivna, a budući da svoje oponente vidi kao neprijatelje koje treba samljeti, ne iznenađuje to da je manipulacijom glasova i uklanjanjem protivnika dobio izbore (Tenuche, 2009: 48).

Evo i jednog nama bližeg i opipljivijeg primjera. Nakon kontroverzne ostavke premijera i predsjednika HDZ-a Ive Sanadera u srpnju 2009. godine, njegove je funkcije preuzela Jadranka Kosor. Uz poljuljani ugled svoje stranke, morala je popraviti i sve negativnosti ekonomske krize koja je bila sve izraženija u Hrvatskoj. 31. 7. 2009. godine, na 13. izvanrednoj sjednici Hrvatskog sabora uoči izglasavanja rebalansa proračuna i famoznog *kriznog poreza*, održala je govor iz kojega donosim ulomak i kratku analizu deiktičkih oblika:

- (1) naime, svi moramo biti svjesni razmjera poteškoća s kojima je Hrvatska suočena [**mi**]⁹
- (2) I moramo shvatiti [**mi**]
- (3) da na novu ekonomsku realnost **mi** moramo moći pronaći načina za odgovoriti
- (4) teške odlke koje smo donijeli [**mi**]
- (5) i o kojima ćete i danas **vi** raspravljati
- (6) po **našem** su sudu neizbježne [**mi**]
- (7) **mi** smo sigurni
- (8) da ćemo se oporaviti [**mi**]
- (9) da ćemo sačuvati radna mjesta i održati kontrolu nad javnim financijama kako bismo mogli računati na ponovni rast čim se financijske prilike stabiliziraju [**mi**]
- (10) naime ako ne poduzmemo ništa u ovom trenutku sigurno da šteta može biti velika [**mi**]
- (11) dakako da **ja** ovih dana i razgovaram sa mnogim ljudima diljem Hrvatske
- (12) znam za sve pa naravno i sama u svojoj obitelji **ja** znam za sve strahove, za sve dvojbe, za sva razmišljanja koja idu za tim što bi trebalo učiniti
- (13) naravno bilo je oko toga puno razgovora i u hrvatskoj javnosti i ovih dana, bilo je naravno i puno napada na Vladu
- (14) ali naravno da smo **mi** tu kako bismo sve to podnijeli (...)
- (15) dakle **mi** svi imamo samo jednu Hrvatsku i moramo se boriti, moramo učiniti sve da ona bude stabilna u svakom smislu
- (16) prema tome **ja** mogu reći u ime vlade kojoj sam na čelu da razloga za strah nema
- (17) da ćemo učiniti sve da uistinu sutra bude bolje, stabilnije [**mi**]
- (18) i da su svi napori koje činimo ovih dana, koje ćemo činiti ovoga ljeta [**mi**]
- (19) a **ja** sam evo i najavila da odmora neće biti (...)

⁹ Situacijama gdje je neka zamjenica eksplicitno izrečena, možemo dodati i one u kojima to nije slučaj, ali je iz konteksta jasno da se neizrečeni vršitelj radnje može izraziti zamjenicom (što je navedeno u uglatim zagradama).

Od osobih zamjenica koje se pojavljuju u ovom ulomku govora možemo izdvojiti tri: *ja*, *mi* i *vi*. Najčešće je spominjana zamjenica *mi* i možemo razlučiti tri referenta na koja se odnosi:

- na hrvatske građane općenito: redovi 1, 2, 6, 8, 15
- na vladu (odnosno, Hrvatsku demokratsku zajednicu): 3, 4, 7, 9, 10, 14, 17, 18
- na saborske zastupnike: 3, 10

Kosor se obraća svim hrvatskim građanima te ih poziva da se priključe njezinim naporima za stabiliziranje ekonomije (redovi 2, 3, 8, 15). S obzirom da tu, osim građana, podrazumijeva i ostale saborske zastupnike, inzistiranjem na zamjenici *mi* ona raspoređuje na ostale odgovornost koju imaju ona i njezina vlada.

Prilikom upotrebe zamjenice *ja* (redovi 11, 12, 16, 19), Kosor govori o svojoj solidarnosti s građanima Hrvatske, ističe dakle svoje pozitivne osobine i moralnu superiornost i kredibilitet, a to implicira sljedeće: svi koji se suprotstave njezinim mjerama nisu suosjećajni i moralno su diskreditirani. No kada mora spomenuti tešku ekonomsku situaciju, koristi zamjenicu *mi* (1, 3, 9, 15) i na taj način otklanja fokus sa sebe i distancira se od negativnog aspekta cjelokupne situacije.

Ova kratka analiza zahvatila je, dakako, samo površinu problematike, ali može biti indikativna. Možemo reći da upotrebom određenih zamjenica, Kosor naglašava svoje pozitivne strane te u isto vrijeme umanjuje pozitivne osobine „njih“, odnosno, oporbe. Ovaj je mehanizam, kako sam gore i navela, tipičan primjer jezične manipulacije u političkom diskursu.

Van Dijk se u svom golemom opusu vrlo često bavio političkim diskursom, ideologijom i rasizmom, a između ostalog analizirao je i neke govore bivšeg britanskog premijera Tonyja Blaira (van Dijk, 2006) te bivšeg španjolskog premijera, Joséa Marije Aznara (van Dijk, 2005). Diskursi se navedenih političara povezuju s opravdavanjem rata u Iraku. Navodi sljedeće mehanizme manipulacije kod Blaira: naglašavanje svoje moći i moralne superiornosti, omalovažavanje protivnika, navođenje 'činjenica', polarizacija između „nas“ i „njih“, negativno predstavljanje drugih, ideološko svrstavanje (demokracija, nacionalizam), igranje na kartu osjećaja itd. Aznar koristi slične strategije: pozitivno predstavljanje sebe, negativno predstavljanje drugih, korištenje brojnih drugih retoričkih metoda, kao što je upotreba statistika/brojeva, konsenzusa, internacionalizama, usporedbi i primjera koji opravdavaju konkretnu politiku ili djelovanje (van Dijk, 2005). Nadalje, zanimljiva je analiza implikatura Aznarovih govora o Iračkom ratu, koje proizlaze iz gore navedenih mehanizama:

Ja sve radim onako kako bih trebao i radim prema pravilima.

- (dakle) *Samo obavljam posao premijera.*
- (dakle) *Poštujem pravila demokracije.*

- *(dakle) Ja sam demokrat.*
- *(dakle) Ja sam dobar političar.*
- *(dakle) Sada nema smisla kritizirati mene ili moju vladu.*
- *(dakle) Kritike opozicije (ili drugih) su neopravdane.*
- *(dakle) Oporba ne radi svoj posao dobro.*
- *(dakle) Oporba nije dobra.*

Do sličnih bismo implikacija mogli doći i u govoru Jadranke Kosor na 13. izvanrednoj sjednici Hrvatskog sabora. Budući da je oporba kritizirala njezine poteze i pokušaje rebalansa proračuna, ona koristi središnji deiktički oblik *ja* i izraze snažnog emocionalnog naboja kao što su *teške odluke, strahovi, sumnje, brige* itd. kako bi ukazala na svoje dobre strane. Njezin govor u cijelosti podrazumijeva da su oni koji se protive njezinim odlukama protiv dobrobiti hrvatskih građana:

- *Ja znam za poteškoće i strahove s kojima se Hrvati susreću. (12)*
- *(dakle) Ja znam koje odluke treba donijeti kako bi se situacija popravila. (16)*
- *(dakle) Ja sam dobra osoba.*

- *Mi (vlada) volimo našu državu i učinit ćemo sve što treba da stabiliziramo situaciju. (15)*
- *(dakle) Mi imamo najbolje namjere i sigurno ne želimo nauditi našim državljanima.*
- *(dakle) Mi smo dobri.*

- *Postoje oni koji se protive našim mjerama (oporba). (13)*
- *(dakle) Oni ne razumiju probleme s kojima se ljudi susreću i ne žele im pomoći,*
- *(dakle) Oni su loši.*

Zaključak

Uopće nema sumnje da političari manipuliraju nama i čine to prvenstveno kroz jezik. Budući da imaju golemu financijska sredstva i pristup masovnim medijima, nije im teško doprijeti do velikog broja ljudi i lukavo manevrirajući jezičnim resursima oblikovati znanja i informacije tako da istaknu svoje „dobre“ strane i „loše“ strane onih drugih.

Zbog ograničenosti prostora ovdje smo mogli napraviti tek manju analizu nekoliko političkih govora i dotaknuti samo vrh ledene sante manipulacije u njima. Primjer govora Jadranke Kosor pokazuje vrlo čestu strategiju političara da naglašavaju negativne stvari protivnika i na taj način izbjegavaju teške teme, prebacujući odgovornost na druge. Šire posljedice takvog

diskursa su postupna naturalizacija i prihvaćanje njegovih implikacija bez kritičkog promišljanja o njemu; primjerice, da je oporba neosjetljiva na probleme građana i da je stoga moralno diskreditirana. I dok je neutemeljeno moralno diskreditiranje suparnika možda banalna taktika kojom se služe gotovo svi političari, puno je problematičnija naturalizacija političkog diskursa koji zagovara rat (primjerice, onaj u Iraku) ili doslovno uništavanje protivnika (u slučaju bivšeg nigerijskog predsjednika). To su slučajevi u kojima se nešto što je evidentno loše i ima opasne posljedice po ljude predstavlja kao „stvarnost“ i „normalnost“, a cilj je kritičke analize osloboditi ono što je manipulacijom oštećeno i skriveno. Lingvistika, ponavljam, ima zadatak pristupiti tom pitanju kritički i razotkriti ponekad vrlo opasnu i dalekosežnu pozadinu nekog političkog diskursa. Stoga ne smije zastajati na deskriptivizmu, nego mora pokušati odgovoriti na pitanje zašto su određene manipulativne strategije u jeziku prisutne te koje su njihove implikacije. Kritika u tom smislu podrazumijeva koncept emancipacije. Dakako, takav pristup predstavlja izazov jer podrazumijeva interdisciplinarnost i izlaženje iz rigidnih formalističkih okvira.

Literatura

- Adetunji, Akinbiyi (2006). Inclusion and Exclusion in Political Discourse: Deixis in Olusegun Obasanjo's Speeches. *Journal of Language and Linguistics*, 5:2, 177 – 191
- Fairclough, Norman (1989) *Language and Power*, Longman
- Fairclough, Norman (1995) *Critical Discourse Analysis*, Longman
- Marietu, Tenuche (2009) The language of politics and political behaviors; rhetoric of President Olusegun Obasanjo and the 2007 general elections in Nigeria. *Journal of public administration and policy research* Vol. 1(3), 47-54
- Mills, Sarah (1997) *Discourse*, Routledge
- van Dijk, Teun (2006) Discourse and Manipulation. *Discourse and Society* 17(2), 359 – 383
- van Dijk, Teun (2005) War rhetoric of a little ally: Political implicatures and Aznar's legitimatization of the war in Iraq. *Journal of Language and Politics* 4:2, 65-91
- Wilson, John (2003) Political Discourse. *The Handbook of Discourse Analysis*, Schiffirin, Deborah, Deborah Tannen and Heidi E. Hamilton (ur.), 398-418
- Wodak, Ruth (ur.) (1989) *Language, Power and Ideology. Studies in Political Discourse*, John Benjamins B.V.